

DİYANET  
İŞLERİ BAŞKANLIĞI  
DERGİSİ

DİNİ, AHLÂKÎ, EDEBÎ, MESLEKÎ AYLIK DERGİ

2. Cilt

Kasım 1963

11. Sayı

---

9) İRADE: Allâhu Teâlâ «İrade» sıfatıyla muttasıftır. «R v d» kökünden geldiği söylenen bu kelime lûgatte «bir şey üzerinde karar kılarak onu yapmaya azmetmek» ma'nâsına gelir. Meselâ irade sahibi olan insanın, birkaç istikamette hareket eden isteği vardır. Fakat sonunda, bunlardan biri üzerinde karar kılarak onu, diğerlerine tercih eder. Bu tercih ediş ve seçiş, bir irade eseridir. Seçmeden önce insan, serbest ve hürdür. Seçtiği anda iradesi tecellî etmiş olur.

Hak Teâlâ'nın eşi ve benzeri olmadığına, Zâtı ve sıfatları mahlûkatın hiçbirinin zât ve sıfatlarına benzemediğine göre, ezeli olan O'nun ilâhî iradesini, insan iradesi gibi muhtelif aksiyonlar arasında seyreden bir «seçme imkânı ve seçme kudreti» olarak tefsir etmek doğru değildir. Çünkü böyle bir teşbih, tenzîh-i Bârî'ye münâfîdir. Zira insan aklı, Zât-ı Bârî'nin mahiyetini idrakten âciz olduğu gibi, sıfât-ı Bârî'nin de mahiyet ve hakikatini idrakten âcizdir. Ancak diyebiliriz ki, Hak Teâlâ bütün bu kâinatı, ezeli iradesine uygun olarak yaratmıştır. O, Fâil-i Muhtardır. Hiçbir şey O'ndan, ışığın güneşten, ısının ateşten çıkması gibi ızdırârî olarak zuhur etmemiş, bilâkis O, her şeyi, ezeli iradesinin hür tecellîsi olarak dilediği şekilde ve dilediği zamanda yaratmıştır. O halde inanmamız gereken husus şudur:

Hak Teâlâ'nın muttasıf olduğu irade öyle bir sıfattır ki, «Allâhu Teâlâ onunla, her mümküni —hakkında— câiz olan hususlardan biriyle, sonsuz vakitlerden birinde olma (fiil) veya olmama (terk) hallerinden biriyle tahsis eder.» Yâni, aslında olabilecek veya olmayabilecek olan her şeyi dilediği şekil ve zamanda yapar veya yapmaz. Vücudunu ademine, veya ademini vücuduna tercih eder. Bu kâinatta olmuş ve olacak ne varsa, hepsi, Allâh'ın dilemesi ve irade etmesiyle olmuş veya olacaktır. Çünkü her şey ancak O'nun dilemesiyle olur, dilemediği hiç bir şey asla vücud bulamaz. Bu husus: «مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ»

«Allâh'ın dilediği oldu, dilemediği olmadı.» hadîs-i şerifi ve

(9) «اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» «..... Allah dilediğini yaratır. Bir işin olmasına hükmederse (onu dilerse), ona ancak “Ol!” der, o da olur.» âyet-i kerimesiyle sâbittir.

Bu gece, Allâh'a ve R e s û l u l l â h'a olan bağları sağlamlaştıracak bir gecedir.

Bu gecenin büyük milletimiz ve mukaddes yurdumuz için olduğu kadar, bütün müslümanlık ve insânlık âlemi için de hayırlı ve uğurlu olmasını dilerim.

Bu âyet aynı zamanda, Allah ne dilerse onun mutlaka ve derhal olacağına da delâlet eder. O halde, Hak Teâlâ bir şeyin olmasını dileyince o şeyin olmaması asla câiz değildir. Halbuki iradesi olan insanın istediği şey çok defa tahakkuk etmez. Çünkü istediği şeyi yapma kudretine sahip değildir. Zira iradesi de kudreti de noksandır. Mutlak irade ve mutlak kudret ise, mutlak kemal sahibi olan Rabbü'l-âlemin'e mahsustur.

Hak Teâlâ'nın irade sıfatı, yalnız «Câiz-i aklî»ye yâni, aklen olması da olmaması da câiz olan «mümkinat»a taallûk eder. Vücûdu zâtının muktezâsı olan *Vâcibât* ile, ademi (yokluğu) Zâtının muktezâsı olan *Müstahilât*'a taallûk etmez. Çünkü irade, iki taraftan (vücud ve ademden) birini diğerine tercih ve tahsis eden bir sıfattır. Vâcib ve müstahilde böyle iki taraf yoktur. Zârâ birincisi dâimâ varlık, ikincisi de daima yokluk halindedir. Bu sebeptendir ki, irade sıfatı, iki tarafı bulunmadığı için birini diğerine tercih ve tahsis imkânı olmayan vâcibât ve müstahilâta taallûk etmez.

İrade sıfatı ezeli olup, Allâh'ın ezeli olan ilmine uygundur. İlm-i İlâhî değişmediği gibi irade-yi İlâhiyye de değişmez ve murad olunan şeyden ayrılmaz.

Bâzı feylesoflar iradenin, Allâh'ın ilminin aynı olduğunu söylemişlerdir. Bâzı kelâm bilginleri de, Hak Teâlâ'nın iradesini ilim sıfatına irca etmişler ve ayrıca irade sıfatıyla muttasif olmadığına kaail olmuşlarsa da bu görüşler zavıftır. Çünkü:

Hak Teâlâ'nın iradesi, yalnız mümkünata taallûk eder. Mümkün ise, vücûdu da, ademi (yokluğu) da zâtına nisbetle müsavi olan şeydir. Bir şeyin vücudunu ademine tercih eden, Allâh'ın bizzat Zâtı değildir. Çünkü Zât-ı Bârî'nin bütün mümkünlere ve (vücûd ve adem gibi) bütün zıdlara olan nisbeti birdir. Yani her şey, Allâh'ın Zâtına nisbetle müsavidir. O halde, bunlardan herhangi birinin, muayyen bir zaman ve şekilde olmasını gerektiren ve vücudunu ademine tercih eden Zât-ı Bârî'den başka bir müreccih lâzımdır. Bu müreccih «Kudret» sıfatı da olamaz. Çünkü kudret, iki taraftan birini tahsis ve tercih eden bir sıfat olmayıp, irade'nin tercih ve tahsis ettiği şeyi var veya yok eden bir sıfattır. Kudret'e göre de her mümkün ve zıdlar müsavidir. Bu sebeple, kudretten başka, tahsis edici bir sıfat lâzımdır. Bu sıfat, ilim sıfatı da olamaz. Zira ilim malûma tâbidir. Onun hikâyesidir. Mâlûm ise, zât bakımından ilimden önce, haricî vücud bakımından ilimden sonradır. Birbirinden ayrı ve bâzan zıd olan mâlûmların ilim sıfatına nisbeti bir olup, ilim sıfatının her malûma taallûku müsavidir. Öyle ise ilim de, iki taraftan (vücud ve ademden) birini diğerine tercih eden bir müreccih değildir. O halde bu müreccih, Hak Teâlâ'nın ilim ve kudret sıfatlarından başka olan irade sıfatıdır (10).

(9) Âl-i İmrân: 47.

(10) Bak: Gazâlî, *El-İktisad fi'l-i'tikad* s: 48; Abdurrahman el-Cezîrî: *Tavzîhü'l-Akaaid*, s: 90.

Bu konu kelâmcılar ve filozoflar arasında geniş tartışmalara ve görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Biz burada Ehl-i Sünnet mezhebinin görüşünü özetlemekle yetindik (11).

Bir kemal sıfatı olması sebebiyle, Hak Teâlâ hakkında vâcib olan irade sıfatının zıddı, bir noksan sıfat sayılan «yaptığı işlerde mecbur ve mağlûb olmak» tır ki, Hak Teâlâ bu gibi noksanlardan münezzehtir. Çünkü O, mutlak irade ve kudret sahibidir. Dilediğini yapar, dilemediğini yapmaz. Zira dilemediği bir şeyi yapmağa O'nu mecbur edecek bir kuvvet, emrine karşı gelerek O'na galip çıkacak bir varlık yoktur.

«Meşîet» ayrı bir sıfat değildir. Çünkü irade ve meşîet bir mânaya gelir. Nitekim meşîet, Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadîs-i Şerif'de irade mânasına kullanılmıştır. (12) « وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ » «Siz ancak Allâh'ın dilediğini dileyebilirsiniz.»

« مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَاءَ لَمْ يَكُنْ » «Allâh'ın dilediği oldu, dilemediği olmadı.»

#### 10 - 11) KUDRET VE TEKVİN:

Hak Teâlâ'nın Zâtı hakkında vâcib olan kemal sıfatlardan biri de «Kudret» tir. Ehl-i Sünnet'in i'tikadda iki hak mezhebi olarak bilinip inanılan Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye'ye göre, Kudret sıfatının, Allâhu Teâlâ hakkında sabit olan Sıfât-ı Meânî'den biri olduğunda ittifak vardır. Ancak bu iki mezhep ulemâsı, Kudret sıfatından başka, bir de «Tekvin» sıfatı olduğunda iki ayrı görüşe sahip olduklarından, Kudret sıfatını anlayış ve târif edişte de ayrılmışlardır. Şimdi bu iki görüşü kısaca îzah edelim:

*Eş'arîlere göre;* icad etmek, yaratmak ve bilfiil vücûda getirmek Hak Teâlâ'nın Kudret sıfatıyla olur. Çünkü, Zât-ı Bârî ile kaaim ve Hak Teâlâ'nın ilim ve iradesine muvafık olarak mümkinâtı îcad ve i'dâm (yok) eden Kudret sıfatı, iki türlü taallûku olan ezeli bir sıfattır. Bu taallûklardan biri ezeli olup, *mümkinâtın fâilden sudur etmesini sağlar*. Diğeri ise, taallûk-u lâ-yezâlî, yâni taallûk-u hâdisdir ki, *ezeli iradenin tercihine göre herhangi bir mümkün bununla var veya yok olmuş olur*. İşte bu ikinci taallûk var ve yok etmede esastır. O halde Tekvin, Kudret sıfatının bu ikinci taallûkunun eseridir. Ayrıca Tekvin adıyla müstakil bir sıfat yoktur. Hak Teâlâ'ya «Mükevvin» isminin ıtlak olunması, «Tekvin» adıyla Zât-ı Bârî'ye zâid vücûdî bir sıfatın O'na isnad edilmesini gerektirmez. Çünkü bu ismin Hak Teâlâ'ya verilmesinde, «Tekvin» mefhumunun Zât-ı Bârî'ye aklen mugayir bir emr-i i'tibârî olması kâfîdir.

(11) Fazla bilgi için bak: Şerhü'l-Mevâkîf ve Havâşîhi, c: III, s: 66-72, İstanbul 1311; ve Şerhü'l-Makaasîd, c: II, s: 69-72, İstanbul 1277.

(12) İnsan (Dehr): 30. Bu âyet üzerinde «Kazâ ve Kader» bahsinde duracağız.

Bu sebeble Eş'arîlere nazaran Tekvîn, hakikî bir sıfat olmayıp; Kudret sıfatına râci ve onun ikinci taallûkundan ibaret bir emr-i i'tibârîdir. Hak Teâlâ bu kâinâtı, ilâhî ihtiyârı ve ezeli kudretiyle, irade ve ilmine muvâfık olarak yoktan var etmiştir. Bütün mümkinat, ilâhî kudretinin güzel bir eseri ve eşsiz bir tecellîsidir yukarıda da belirttiğimiz gibi Kudret sıfatı, yalnız mümkün olan şeylere taallûk eder, aklen vâcib ve müstahil olan şeylere taallûk etmez.

*Mâtürîdîlere göre ise;* Kudret ve Tekvin her ikisi de, Zât-ı Bârî ile kaaim ve yalnız mümkinata taallûku olan *ezelî* ve *vücûdî* iki *hakikî* kemal sıfatıdır. Her ikisi de Hak Teâlâ hakkında vâcib olan sıfat-ı maânîdendir.

*Bu görüşe nazaran Kudret,* Hak Teâlâ'nın bütün mümkinâtda, irade ve ilmine uygun olarak tesir ve tasarruf etmesi demektir. Bu sıfatın bir taallûku vardır. Mümkinâta olan bu taallûk, *ezelî* ve *salûhî* olup Allâhu Teâlâ'nın mümkün olan bir şeyi îcad edip etmemesi, vücûda getirip getirmemesi, onunla *sahîh* olur. Yok iken var etmek ve *bizzat yaratmak ise,* — Eş'arîlerin dediği gibi— Kudret sıfatı ile olmayıp, Tekvin sıfatı ile olur. O halde, Kudret sıfatından başka bir de, bir şeyi yok iken var etmek şânından olan «Tekvin» sıfatı vardır.

*O halde Mâtürîdîlere göre Tekvin sıfatı;* Zât-ı Bârî ile kaaim ve bilfiil îcad (yaratmak) şânından olan *ezelî* ve *vücûdî* bir sıfattır. «Tekvin» den maksad, tekvin edici (mükevvin) ile, tekvin olunan (mükevven) arasındaki bir emr-i izâfî olan *taallûk* olmayıp, bir eserin vücûd bulmasında müessir olan «Mebde-i Tekvin» dir. Bu mebde' izâfî ve i'tibârî olmayan hakikî bir sıfattır. Tekvîn'e, îcad, te'sir ve yaratma da denir.

Tekvin sıfatı, ilim, irade ve kudret sıfatlarından başka bir sıfattır. Çünkü, *ilim sıfatıyla* ma'lûmat mütemâyiz ve münkeşif olur. *Kudret sıfatıyla,* mümkinâtın îcad veya yok edilmeleri sahîh olur. *İrade sıfatıyla,* îcad veya yok etmeden biri diğerine tercih olunur. İşte bu tercihten sonra, tercih olunanı yaratmakta bilfiil müessir olacak başka bir sıfat lâzımdır ki, bu müessir sıfat, Tekvin sıfatıdır.

Tekvin de Kudret gibi, yalnız mümkinâta, yâni olması da olmaması da câiz olan şeylere taallûk eder. Ancak, Kudret'in makdûrâta taallûku ezeli ve her birine olan nisbeti de müsavidir. Tekvinin ise, mükevvenâta taallûku, ezeli olmayıp, lâ-yezâlî (yâni hâdis) dir ve yalnız vücûda gelenlere taallûk eder. Diğer bir eihet de Tekvîn, makdûrun vücûdunu iktiza ettiği ve onu zarurî kıldığı halde, kudret, makdûrun vücûdunu iktiza etmez, ancak onun Hak Teâlâ'dan sudurunu sahîh kılar. İşte bu hususlar, Mâtürîdîler nazarında Kudret ve Tekvin sıfatlarını birbirinden ayıran özelliklerdir.

Hak Teâlâ'nın yaratmak, rızık ve nîmet vermek, azâbetmek, diriltmek ve öldürmek gibi bütün fiilleri, Tekvin sıfatına râcidir. Allâhu Teâlâ'ya, eşyayı yaratması i'tibârıyla «*Hâlık ve Mûcid*», mahlûkatına hayat ve rızık vermesi i'ti-

bariyle «*Muhyî ve Rezzâk*» tesmiye edilir. *Hakat, halk, îcad, ihyâ ve terzük* gibi bütün ilâhî fiiller, Tekvin sıfatının eser ve tecellileridir.

Kudret ve Tekvin, birer kemal sıfatı olup, zıdları olan kudretsizlik (mutlak acz) ve yaratmaktan âciz olmak Hak Teâlâ hakkında muhaldir.

Allâhu Teâlâ sonsuz bir kudret sahibi ve her şeye kaadir olduğuna, görmekte olduğumuz şu kâinat ve onun ihtiva ettiği güzellik ve şaşmaz nizam en büyük delildir. Bu husus, Hak Teâlâ'nın varlığını isbat eden deliller arasında zikrettiğimiz «İbda' ve gaye» veya «Nizâm-ı âlem» adı verilen delilde açık ifadesini bulmuştur (13).

Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen bir çok âyetlerden;

(14) «إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» «Şüphesiz Allah; her şeye hakkiyle kaadirdir» âyet-i kerîmesi Hak Teâlâ'nın Kudret sıfatıyla muttasıf olduğuna delil teşkil eder.

(15) «إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» «O'nun (Allâh'ın) emri, bir şeyi dilediği zaman, ona - yalnız - (Ol!) demesidir. O da (Ol emriyle) oluverir.» âyet-i kerîmesi de, yaratmaya ve diğer ilâhî fiillere mebde' olduğu söylenen «Tekvin» sıfatına delil olarak zikredilmiştir.

(13) Bak: Başkanlık Aylık Dergisi, c: I, sayı: 6, s: 12-13.

(14) Nahl: 77. Bak: Nûr: 45, Âl-i İmrân: 26, Ahkaf: 33, En'âm: 17, Rûm: 50, Ankebut: 20.

(15) Yâ-sîn: 82.

#### SEÇME HADİS MEALLERİ

1 — Nerede ve ne halde olursan ol, Allah'ın buyruklarını yerine getirmemekten sakın ve bir hatâyâ düşersen ardından hemen bir iyilik yap ki, onu silip yok etsin. İnsanlarla da güzel geçin.

(Tirmizî)



2 — Allah için seven, Allah için buğz eden, Allah için veren, kötülüğü Allah için önleyen kimse îmânını olgunlaştırmış olur.

(Ebû Dâvud)



3 — Bir işde rıfk ile (yumuşaklıkla) davranış onu süsler. Bir işte sert davranış ise onu çirkinleştirir. Çünkü Allah Teâlâ rıfk sâhibidir ve rıfkı sever.

(Bezzâr)